

Koti, paikka ja identiteetti maahanmuuttajien omaelämä- kerroissa

Laura Huttunen

Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura järjestivät yhteistyössä keväällä 1997 Suomessa asuville ensimmäisen polven maahanmuuttajille suunnatun elämäkertakirjoituskilpailun¹. Kilpailu tuotti 73 eri pituista kirjoitettua elämäkerta, yhteensä n. 1200 liuskaa. Kirjoittajat saivat käyttää itse valitsemaansa kieltä, ja tuloksena olikin 17 eri kielellä kirjoitettu aineisto, joka käännettiin suomen kielelle. Kirjoittajat ovat 25 eri kansallisuutta, ja myös suomeentulosityt vaihtelevat: mukana on kiintiöpakolaisia, turvapaikanhakijoita, paluumuuttajia sekä työn, opiskelun tai avioliiton vuoksi Suomeen muuttaneita henkilöitä.²

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on julkaissut tarina-aineistosta toimitetun antologian (Huttunen 1999), jossa tarinat ovat tarjolla suurelle yleisölle nimenomaan tarinoina, lukukokemuksina, maahanmuuttajien ”äänenä”. Kirjoituskilpailun tarkoituksena

oli myös tuottaa aineistoa tutkijoiden käyttöön. Suomessa on olemassa laaja ja elinvoimainen ns. tavallisten ihmisten elämäkertoihin pohjautuva elämäkertatutkimustraditio (esim. Roos 1987; Piela 1993; Roos & Peltonen 1994; Vilkkö 1997). ”Uudet suomalaiset”, ensimmäisen polven maahanmuuttajat, ovat kuitenkin tähän saakka jääneet Suomessa tämän tutkimustradition ulkopuolelle. Muualla esimerkiksi Marita Eastmond on käyttänyt suullisia elämäkertoja välineenä pakolaisten elämän tutkimuksessa. Hänen mukaansa elämäkerrat ovatkin erinomainen väline tutkittaessa niitä ihmisryhmiä, joiden elämää ja ymmärrystä omasta itsestä pirstoo liikkuminen maantieteellisesti ja kulttuurisesti dramaattisesti eri erilaisissa ympäristöissä (Eastmond 1996).

Millä tavoin maahanmuuttajien elämän tarkasteleminen itse kirjoitettujen elämäkertojen kautta voi laajentaa aikaisemman maahanmuuttajatutkimuksen tuottamaa ymmärrystä? Minkälaista ymmärrystä tämä aineisto tarjoaa Suomesta osana globaalien yhteyksien maailmaa? Siirtolaisuudesta ja maahanmuuttajista kiinnostunut sosiaalitieteilijä voi lukea tästä kirjavasta aineistosta

hyvin monenlaisia asioita. Yhtäältä aineisto purkaa monoliittista kategoriaa ”maahanmuuttaja”, kuten myös alakategorioita ”pakolainen”, ”paluumuuttaja” tai ”inkeriläinen”. Aineiston tarinat näyttävät, miten monenlaisia ihmisiä ja monenlaisia tarinoita kategoriat pitävät sisällään. Tarina-aineistoa kokonaisuutena voikin lukea eräänlaisena muutokuvana ”uusista suomalaisista”, siis Suomen maahanmuuttajaväestöstä 1990-luvulla. Toista metaforaa käyttäen tarina-aineistoa voisi kutsua kartaksi: se kertoo niistä erilaisista ”paikoista”, joihin Suomeen muuttavat maahanmuuttajat tulevat. Nämä paikat voi ymmärtää poliittis-institutionaalisiksi: jokainen Suomeen tuleva maahanmuuttaja tulee tiettyyn lainsäädännön määrittelemään asemaan, joka tarjoaa tulijalle erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Mutta myös kansalaisyhteiskunta eli ihmiset, joiden kanssa maahanmuuttajat ovat arkipäivässään tekemisissä, luokittelevat ja kohtelevat eri maahanmuuttajaryhmiä eri tavoin. Sekä institutionaaliset että jokapäiväisen kanssakäymisen tarjoamat paikat piirtyvät eri tavoin näkyviin maahanmuuttajien kirjoittamiin tarinoihin.

Laura Huttunen, YTM, assistentti, Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.

Elämäkerrat kertovat näistä kohtaamisista juuri maahanmuuttajien omasta näkökulmasta. Uudempi elämäkertatutkimus lukee elämäkertoja pikemminkin kirjoittamishetkellä kirjoitettuna tulkintoina menneestä elämästä kuin dokumentteina siitä, mitä ”todella” on tapahtunut (vrt. esim. Hyvärinen 1998). Kun maahanmuuttajien tarinoita lukee tällaisella otteella, esiin nousee monia kiinnostavia kysymyksiä. Minkälaisia identiteettejä maahanmuuttajat kirjoittavat itselleen suhteessa uuteen asuinmaahansa Suomeen? Miten entisestä asuinmaasta kirjoitetaan?

Maahanmuuttajien omat käsitykset itsestään kohtaavat suomalaisten käsitykset Suomesta, suomalaisuudesta ja kansalaisuudesta. Kirjoituskilpailun tarinat on kirjoitettu suomalaiselle lukijakunnalle, ja niinpä niitä voi lukea myös puheenvuoroina suomalaisen maahanmuuttajia käsittelevään keskusteluun. Minun lukustrategiani avaimia onkin lukea tarinoita juuri suomalaisena lukijana, yrittää ymmärtää, mitä kirjoittaja haluaa suomalaiselle lukijalle sanoa. En siis pyri olemaan kirjoittajien kulttuuritaustojen asiantuntija.

Tarkastelen tässä artikkelissa kysymystä paikasta maahanmuuttajien tarinoissa kahdessa mielessä. Ensiksi katson, minkälaisia paikkaan sitoutuvia identiteettejä maahanmuuttajat kirjoittavat itselleen, siis millainen on heidän suhteensa toisaalta lähtömaahansa, toisaalta nykyiseen asuinmaahansa Suomeen. Missä on koti? Onko lähtömaa koti, johon kaivataan takaisin, vai onko Suomi uusi kotimaa? Toiseksi pyrin etsimään kertomuksista viitteitä siitä,

minkälaisia paikkoja eri maahanmuuttajaryhmille Suomessa tarjotaan, ja miten he tarinoissaan vastaavat näihin kokemuksiin, siis miten he pyrkivät neuvottelemaan itse omaa paikkaansa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Paikkaan sitoutuvat identiteetit

Elämäkertoille on tyypillistä kronologia, ajan ja elämänskaaren mukaan jäsentyminen. Maahanmuuttajien tarinoissa aika kiinnittyy erityisen selkeästi eri paikkoihin; tarinaa jäsentäväksi ja jakavaksi pisteeksi muodostuu usein muutto maasta toiseen. Tarina siis jäsentyy usein tilallisesti: on aika lähtömaassa ennen maastamuuttoa ja sen vastakohtana aika maastamuuton jälkeen, aika uudessa asuinmaassa. Se, mikä merkitys eri paikoille tarinoissa annetaan, vaihtelee kuitenkin suuresti, samoin se, mihin tulevaisuuden perspektiivi suuntautuu, lähtömaahan vai nykyiseen asuinmaahan. Tarinoista löytyy siis varsin monenlaisia tapoja kirjoittaa toisaalta niistä maista, joista kirjoittajat ovat lähteneet, ja toisaalta Suomesta, nykyisestä asuinmaasta. Näille annetut merkitykset kietoutuvat toisiinsa ja luovat yhdessä paikkaan kiinnittyvää identiteettiä.

Joillekin kirjoittajille lähtömaa on koti, johon kaivataan takaisin. Lähtömaahan kirjoitetaan lämpimiä, aistikkaita muistoja, sinne sijoitetaan tärkeitä kokemuksia ja ihmissuhdeverkostoja. Lähtömaahan kiinnitytään muistikuvien ja ihmissuhdeverkostojen kautta. Monille kirjoittajille

myös lähtömaahan kiinnittyvä kansallinen tai etninen identiteetti vahvistaa tätä sidettä. Tällaisissa tarinoissa Suomi saa usein väliaikaisen turvapaikan aseman; Suomeen ei tarvitse yrittääkään sitoa vahvoja kuulumisen ja kotiutumisen siteitä. Suomi on paikka, jossa voi odottaa tilanteen muuttumista ja paluun mahdollistumista. Esimerkiksi Bosnian pakolaiset sekä kurdit kirjoittavat tällaisia ”diasporisiksi” (diasporan käsitteestä esim. Wahlbeck 1999, myös Cohen 1997) määritettyjä identiteettejä itselleen. Yksi aineiston kurdikirjoittajista kirjoittaa tarinaansa selvän poliittisen juonen, joka tähtää olojen muuttumiseen Irakin Kurdistanissa. Hänen elämäkertansa kertoo yhtä paljon kurdikansan vaiheista ja kärsimyksistä kuin hänen henkilökohtaisesta elämästään, ja yhä täällä Suomessa hänen aktiiviteettinsä tuntuu suuntautuvan kohden Kurdistania. Bosnialais-tarinoissa koti sijoittuu selvästi sotaa edeltäneeseen Bosniaan, joka on täynnä hyviä muistoja, ystäviä ja mielekästä toimintaa. Sota kuitenkin särkee tuon kodin, jonne sotaa Suomeen paenneet kirjoittajat kaipaavat takaisin. Bosnialaiskirjoittajien suhde tulevaisuuteen on kuitenkin epävarmempi kuin yllä kuvatun kurdikirjoittajan – kukaan kirjoittajista ei tunnu olevan varma, onko sotaa edeltäneeseen kotiin enää paluuta. Bosnialaiskirjoittajien tarinoissa sota siis särkee kodin, kun taas yllä mainitun kurdikirjoittajan tarinassa taistelua käydään kodin puolesta ja kotiinpaluun mahdollistamiseksi.

Joidenkin kirjoittajien tarinoita lähtömaa hallitsee negatiivises-

ti. Lähes koko tarina voi sijoittua lähtömaahan ilman, että sinne sijoittuu yhtään hyvää muistoa tai että mikään tarinassa viittaisi siihen, että kirjoittaja kaipaisi takaisin. Tällaisia ovat erityisesti kidutusta kokeneiden kirjoittajien tarinat. Lähtömaa esiintyy heidän tarinoissaan epäoikeudenmukaisen ja julman kohtelun paikkana. Joissakin kidutustarinoissa kirjoittaja kokee pettymyksen ja luopuu poliittisista näkemyksistään, joiden vuoksi hän on alun perin joutunut vaikeuksiin, kun taas toisissa tarinoissa poliittista näkemystä ei alun perinkään kirjoiteta osaksi elämäkertaa. Erityisesti jälkimmäisissä tapauksissa koettu julmuus näyttäytyy mieltävaltaisena ja tarkoitussettomana. Tällainen mielettömäksi koettu julmuus näyttäisi tuhoavan kirjoittajan positiivisen suhteen lähtömaahan, siitä tulee vain maa, josta on päästävä pois, maa johon ei liity enää mitään kodin tuntua tai hyviä muistoja. Toiset tällaisten tarinoiden kirjoittajista alkavat luoda kiinnikkeitä Suomeen, uuteen asuinmaahansa, kun taas toiset tuntuvat jäävän lopultakin kodittomiksi.

Jotkut kirjoittajat pitävät Suomea selvästi uutena kotimaanaan. Lähtömaa saattaa olla lähes kokonaan poissa tarinasta, tai sinne sijoitetaan lähinnä vain lähtöön johtaneet syyt. Ne voivat olla poliittisia tai henkilökohtaiseen elämään liittyviä. Kiinnittyminen Suomeen uutena kotimaana tapahtuu erilaisia, usein toisiinsa liittymiä reittejä. Avioliitto suomalaisen tai Suomessa pysyvästi asuvan henkilön kanssa sekä Suomessa syntyneet lapset kiinnittävät tänne melko vahvasti. Suo-

men kielen oppiminen, työ Suomessa ja vähitellen rakentuva ihmishuhdeverkosto kiinnittävät myös paikkaan, ja vastaavasti näiden puuttuminen tuottaa vierauden, ulkopuolisuuden ja kodittomuuden tunteita.

Joidenkin tarinoiden kirjoittajat lisäävät oman henkilökohtaisen tarinansa päätteeksi tai sen lomaan suomalaisille suunnatun puhuttelun, jossa suomalaisia kehoitetaan ymmärtämään maahanmuuttajien alkuvaikeuksia, luopumaan turhista ennakkoluuloista ja tukemaan maahanmuuttajia uuteen kotimaahan sopeutumisessa. Palkkioksi tästä suomalainen yhteiskunta rikastuisi maahanmuuttajien moninaisilla taidoilla ja tiedoilla. Näissä puheenvuoroissa maahanmuuttajat hahmottavat Suomea yhteisenä projektina maahanmuuttajille ja suomalaisille. Tällainen tapa hahmottaa Suomi on mahdollista lukea juuri kiinnittymisenä Suomeen niin, että Suomesta tulee uusi kotimaa. Koti ymmärretään silloin yhteiskunnallisena, poliittisena projektina, eräänlaisena sopimuksena kaikkien täällä asuivien yhteisestä hyvästä ja keskinäisestä tuesta.

Joillekin kirjoittajille, joille Suomi näyttäisi olevan uusi pysyvä asuinmaa, se ei kuitenkaan tunnu tarjoavan kodin tuntua ja kuuluisen paikkoja. Suomesta voikin muodostua marginalisoiva, hyljeksivä kotimaa. Useille eri Afrikan maista tulleille kirjoittajille koti Afrikassa tarjoaa paikan täynnä hyviä muistoja, kuuluisen paikkoja ja vahvaa kodin tunnetta. Kirjoittajat ovat sittemmin kiinnittyneet Suomeen, useimmiten perhesiteiden kautta. Arkielä-

mä Suomessa tuntuu kuitenkin tarjoavan lukemattomia poissulkemisen kokemuksia: erityisesti mustat miehet kirjoittavat rasismien vaikeuttamasta arkipäivästä. Rasismien vaikutukset yltyvät työmarkkinoilla hyljeksimisestä epäystävällisiin tai uhkaavasti käytettyihin ihmisiin kaduilla tai ravintoloiden portsareihin, jotka epäävät sisäänpääsyn ihonvärin takia. Tällaisessa marginalisoivaksi koetussa tilanteessa vahva lähtömaahan kiinnittyvä positiivinen identiteetti näyttää kuitenkin antavan kirjoittajille paikan, josta "ponnistaa", voimaa selviytyä hankalissa tilanteissa uudessa asuinmaassa ja taistella oikeuksiensa puolesta. Afrikkalaisista kirjoittajista löytyy kuitenkin myös se ainoa aineiston kirjoittajista, joka rauhallisesti toteaa, että hänellä on kaksi kotimaata:

"Minulla on edelleen toinen kotimaani Etiopia, jonka monituhatuotisesta historiasta ja ihmisistä olen ylpeä. Se ei ole Suomea huonompi maa, jos ei parempikaan. [...] Uusi perheeni ja minut hyväksyvä mieheni suku on kuitenkin täällä. Siksi minäkin tunnen kuuluvani jo tänne. [...] Olen käynyt mieheni kanssa Etiopiassa ja hän piti maasta sekä vanhemmistani. Myös vanhempani hyväksyvät hänet. Tulemme muutenkin erinomaisesti toimeen keskenämme. Ehkäpä monikulttuuristen avioliittojen ongelmia korostetaan turhaan julkisuudessa. [...] Kaiken kaikkiaan minä koen olevani rikas. Minulla on kaksi kotimaata. Kumpu voisinkin vielä tulevaisuudessa olla hyödyksi molemmille kodeilleni joista olen oppinut pitämään ja joita molempia arvos-

tan koska ne ovat olleet hyviä minulle!”

Entisen Neuvostoliiton alueelta tulevat kirjoittajat ovat suurin yksittäinen ryhmä aineistossa. Heidän suhteensa paikkaan ja menneeseen on sukua bosnialaistarinoiden tavalle hahmottaa kotia: koti paikkana, johon elämä itsenäisesti kiinnittyy ihmissuhteiden, muistojen, kulttuurin ja kielen kautta on menneisyydessä Venäjällä/Neuvostoliitossa. Ajoittain muistikuvia leimaavat aineellisesti vaikeat olot. Se, mikä kodin lopulta särkee on Neuvostoliiton hajoaminen ja sitä seuranneet kaaosmaiset olosuhteet. Tässä tilanteessa mielekäs elämä ja tulevaisuuden suunnitteleminen tuntuvat käyvän mahdottomaksi. Erityisen voimakkaaksi motiiviksi jättää Venäjä ja etsiä kotia muualta näyttää nousevan huoli lasten tulevaisuudesta. Näille kirjoittajille Suomi on tarjonnut mahdollisuuden rakentaa tulevaisuutta ja erityisesti tarjota lapsille toisenlaisia mahdollisuuksia kuin Venäjällä. Toiset ovat avioituneet Suomeen, joku on tullut tänne hoitamaan omaa yritystään, jotkut ovat tulleet paluumuuttajakategoriassa. Koti emotionaalisessa mielessä saattaa yhä olla Venäjällä, sinne ovat jääneet monet kirjoittajille merkittävät ihmiset. Harva tuntuu kuitenkaan suunnittelevan paluuta, elämää ja uusia juuria aletaan kiinnittää Suomeen. Reitteinä ovat jälleen työ ja opiskelu, uuden kielen oppiminen, vähitellen syntyvä ja kasvava ystävien ja ihmissuhteiden verkko.

Toki entisen Neuvostoliiton alueelta tulevien kirjoittajien tari-

noissa on myös niitä, joiden suhde entiseen asuin-/kotimaahansa on ristiriitainen, tai suorastaan negatiivinen, niin että kodin tuntua ei voi kiinnittää menneeseen. Joidenkin tarinoissa neuvostosysteemi esiintyy niin epäoikeudenmukaisena ja mielivaltaisena, että se estää todellisen kodin tunnun. Erityisesti vanhemman polven inkeriläisten paluumuuttajien tarinoissa käy näin³. Niissä kodin kartta piirtyy varsin ristiriitaisesti. Jossakin mielessä koti sijoittuu menneisyyteen, lapsuuden kasvuympäristöön Inkerinmaalle.

Stalinin kansallisuuspolitiikan raskaat vuodet särkevät kuitenkin tämän kodin ja heittelevät inkeriläisiä pitkin Neuvostoliiton karttaa. Osa kirjoittajista on ollut toisen maailmansodan aikana evakuoituna Suomeen, mikä on mahdollistanut hyvien muistojen ja paikkaan kotiutumisen kautta syntyvien juurien kiinnittymisen myös Suomen maaperälle. Stalinistisen politiikan julmuus särkee monilta mahdollisuuden palata syntymä- ja kasvuseuduille, ja se estää myös todellisen kotiutumisen niihin Neuvostoliiton osiin, joihin he asettuvat asumaan. Raskaat muistot ja koettu epäoikeudenmukaisuus heittävät varjonsa myöhemmän elämän ylle. Paluumuuttomahdollisuuden tarjoutessa kirjoittajat muuttavat Suomeen, joka tarjoaa mahdollisuuksia uuteen elämään. Suomessa he kuitenkin kokevat taas vierautta ja osattomuutta: he ovat tehneet elämäntyönsä muualla, eläneet suurimman osan elämänsä muualla. Paluuta lapsuuden maiseen Inkerinmaalle ei ole, entinen koti on ehkä tuhottu tai venäläis-peräisen väestön asuttama, entistä

Neuvostoliittoa kaikkineen leimaa koettu valtava epäoikeudenmukaisuus, mutta Suomeenkaan ei ole helppo kotiutua. Toiset kirjoittavat kuitenkin yhteenkuuluvaisuudesta suomalaisiin nimenomaan etnisenä tai kansallisena kategoriana; tämä kirjoittautuminen suomalaisiksi etnisessä mielessä on mahdollista ainoastaan inkeriläisille, muille maahanmuuttajaryhmille suomalaisuus on mahdollista saavuttaa lähinnä työnteon ja ihmissuhteiden kautta.

Jotkut nuoremman polven inkeriläiset muistuttavat identifioitumisessaan pikemminkin venäläisiä kuin vanhemman polven inkeriläisiä: heidän tarinoissaan Venäjä näyttää olevan koti, ja Suomi paikka aloittaa uusi elämä ja tarjota parempi tulevaisuus lapsille silloin, kun elämä hajoavassa tai jo hajonneessa Neuvostoliitossa käy mahdottomaksi. Heidän muuttopäätöstään ei näytä motivoivan kansallistunne tai tunne epäoikeudenmukaisen historian painolastista. Tämä jako ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen: kaksi teini-ikäistä inkeriläistyttöä kirjoittaa oman tarinansa lomaan suvun tarinaa isovanhempien julmista kohtaloista Stalinin aikana, ja nuo muistot kietoutuvat selvästi osaksi näiden nuorten tyttöjen ymmärrystä itsestään.

Muutamia kirjoittajia voisi luonnehtia kosmopoliiteiksi, maailmankansalaisiksi. Heidän elämäntarinansa kulkee monien paikkojen läpi, ja Suomikin on vain yksi paikka monien ketjussa. Mihinkään paikkaan ei kirjoiteta muita painavampia siteitä, ja tulevaisuuden visioissaan he tähyävät Suomen ulkopuolelle, seuraa-

vaan mahdolliseen asuinpaikkaan. Se, minkä mukaan elämän valinnat tehdään, ei sitoudu paikkaan vaan muihin tekijöihin. ”Koti” ei sijoitukaan näissä tarinoissa niinkään paikkaan kuin johonkin kirjoittajalle merkitykselliseen asiaan: omaan työhön tai ihmissuhteisiin. Toki nämä tarinat kertovat myös valinnanvapaudesta, joka ei ole samalla tavalla mahdollista kaikille. Ne kertovat eurooppalaisesta tai pohjoisamerikkalaisesta passista, jolla voi matkustaa mihin tahtoo, sekä olosuhteista, jotka muutoinkin mahdollistavat valinnan jäämisen ja lähtemisen välillä.

Näitä erilaisia identiteettejä tai ”asentoja” voi pyrkiä selittämään eri tavoin. Voi esimerkiksi kysyä, minkä ikäisenä kirjoittaja on lähtenyt kotimaastaan tai kuinka kauan hän on ollut Suomessa. Kummallakin tekijällä on epäilemättä vaikutusta siihen, millainen kirjoittajan suhde on toisaalta lähtömaahan ja toisaalta Suomeen. Kumpikaan tekijä ei kuitenkaan tyhjentävästi selitä variaatiota aineistossa. Kotimaasta lähtemisen syyt ja olosuhteet, ja toisaalta kokemukset ja ”paikka” Suomessa kietoutuvat yhteen ja tuottavat yhdessä erilaisia identiteettivariaatioita.

Paikka Suomessa

Benedict Anderssonin paljon siteeratun väitteen mukaan kaikki kansakunnat ovat ”kuviteltuja yhteisöjä” (Andersson 1991). Se, millaiseksi kansakunta ”kuvitellaan”, vaikuttaa siihen, millaisiksi enemmistön ja vähemmistöjen suhteet muodostuvat. Valtioilla on tehokkaat välineet ”kuvitella”

kansakuntaa, kuten koulutus ja lainsäädäntö. Outi Laari on tutkimuksessaan hahmottanut tapoja, joilla Suomen ulkomaalaislainsäädännössä ja siitä käydyissä eduskuntakeskusteluissa suomalaista kansakuntaa määritellään, ja miten eri maahanmuuttajaryhmät erilaisin perustein joko hyväksytään tai suljetaan pois suomalaisen kansakunnan piiristä (Laari 1997, 1998). Elämäkertoissaan maahanmuuttajat kommentoivat monin tavoin sekä kohtauksia suomalaisen hallintokäytännön kanssa että erilaisia arkipäivän käytäntöjä, joissa he tuntevat itsensä torjutuiksi tai hyväksytyiksi ”uusina suomalaisina”. Siis sekä valtio että kansalaisyhteiskunta omine kansa- ja kansalaisuuskäsitteineen piirtyvät maahanmuuttajien tarinoihin.

Suurin osa tarinoiden kirjoittajista on tullut Suomeen 1990-luvulla, siis aikana, jolloin maahanmuuttajien määrä Suomessa on voimakkaasti kasvanut ja maahanmuuttajuudesta on tullut vilkkaasti keskusteltu ja poliittisesti latautunut aihe. Yksi tapa lukea maahanmuuttajien tarinoita on lukea niitä puheenvuoroina tähän keskusteluun.

Pakolaisina Suomeen tulleet selostavat tarinoissaan yleensä varsin tarkkaan alkuperäisestä kotimaasta lähtöön johtaneita tapahtumia. Traumaattisia ja epäoikeudenmukaisiksi koettuja tilanteita ja tapahtumaketjuja selostetaan usein pitkään ja yksityiskohteisesti. Yhtäältä näitä tarinoita voi lukea eräänlaina todistajalausuntoina maailmalle kotimaan tilanteesta. Tällainen omien vaikeiden kokemusten kertominen ja jakaminen voi toki toimia myös

terapiana. Toisaalta Suomen kontekstissa luettuina tarinoista tulee myös oman paikan legitimointia pakolaisena Suomessa. Useiden tarinoiden kirjoittajat kommentoivatkin eksplisiittisesti suomalaista keskustelua ”oikeista” ja ”vääristä” pakolaisista. Tarinoista on luettavissa jatkuva tarve perustella ja puolustaa omaa olemista Suomessa, ja ”todellisen” pakolaisen paikan saa vain todistamalla, että lähtö kotimaasta on ollut välttämätöntä.

Samoin osa inkeriläisistä paluumuuttajista osallistuu keskusteluun ”oikeista” ja ”vääristä” paluumuuttajista, ja tällöin erilaiset kiinnikkeet suomalaisuuteen nousevat keskeisiksi. Myös inkeriläisten tarinoissa kertomukset suomalaisuuden takia Neuvostoliitossa koetusta vainosta voi lukea paluumuuton legitimointina. Juuri erityinen suhde kielellisesti, kulttuurisesti tai etnisesti määrittyvään suomalaisuuteen erottaa paluumuuttajat kaikista muista maahanmuuttajaryhmistä. Kuitenkin sekä Suomeen pyrkiessään että arkielämässä Suomessa myös inkeriläiset kohtaavat monia poissulkemisen hetkiä, kuten pitkät viisumijonot, työnsaantivaikeudet sekä ”ryssittely” arjen kohtaamisissa suomalaisten kanssa.

Myös rasismikokemusten organisoimat tarinat kertovat niistä hetkistä, jolloin suomalainen yhteiskunta sulkee muualta tulevat arkisen yhteisön ulkopuolelle. Rasismista kirjoittavat tulkitsevat tämän ulossulkemisen liittyvän juuri heidän ihonväriinsä, he kokevat tulevansa määritellyiksi yksinomaan ihonvärinsä kautta. Esimerkiksi venäläisten kirjoittajien

tarinoissa ”ryssittely”, siis samantapainen arkipäivän tilanteissa tapahtuva poissulkeminen tulkitaan pikemminkin kansalliseen alkuperään liittyväksi, tai ylipäätään siihen, että on muualta Suomeen muuttanut. Rasismitarinoissa tämän poissulkemisen nähdään siis liittyvän ennen kaikkea ihonväriin: tietyt näköisen ihmisen on mahdotonta kuulua suomalaisten ”kuviteltuun” yhteisöön. Näillä kirjoittajilla tuntuukin olevan vahva pyrkimys kirjoittautua moraalisisina yksilöinä ulos ahtaasta ja leimaavasta mustan miehen kategoriasta. Kirjoittajat kommentoivat suomalaista iltapäivälehtien uutisointia, jota he pitävät erityisen yksinkertaistavana ja leimaavana. Vaikka kaikista maahanmuuttajien tarinoista on luettavissa pyrkimys kirjottautua yksilönä esiin yhdenmukaistavaksi tulkittua ”ulkomaalaisen” kategorias- ta, erityisen vahva tämä pyrkimys on näissä rasismitarinoissa.

Toisenlainen suomalaisen lehdistökeskustelun tarjoama paikka nousee esiin kahden kilpailuun osallistuneen filippiiniläisnaisen tarinassa. Tarinat poikkeavat toisistaan muutoin paljon, ja naiset ovat taustoiltaan varsin erilaisia: toinen on hyvinkoulutettu keski- luokkainen nainen, toinen taas tulee varsin köyhistä ja puutteellisista oloista. Suomessa nämä kaksi kirjoittajaa päätyvät kuitenkin kommentoimaan juuri samaa suomalaisessa lehdistössä käytyä keskustelua filippiiniläisnaisista ostettuina vaimoina. Kumpikin haluaa kirjoittaa itsensä ulos uhrikategoriasta toimintakykyisenä yksilönä.

Lähes kaikissa tarinoissa paikkaa, tai ehkä pikemminkin ”pai-

kattomuutta” Suomessa tuntuu määrittävän vaikeus löytää mielekäästä työtä ja tätä kautta kiinnityä suomalaiseen yhteiskuntaan ja yhteisöön. Monet kirjoittavat osaksi tarinaansa päätöspuheen, jossa arvioivat sitä mitä heillä itsellään, heidän maanmiehillään ja -naisillaan tai maahanmuuttajilla ylipäätään voisi olla annettavanaan Suomelle. Suomi visioidaan näissä tarinoissa siis yhteisenä hyvinvoinnin ja työnteon projektina. Positiivisina kiinnittymisen paikkoina tarinoissa näkyvät työ- ja opiskelupaikat sekä usein vähitellen syntyvät ihmissuhteet, joiden avulla voi vähitellen alkaa tuntea ”olevansa kotona” Suomessa.

Lopuksi

Jokainen näistä yksittäisistä ker- tojista kirjoittaisi ehkä 10 vuoden päästä itselleen erilaisen asennon tai identiteetin suhteessa Suomeen. Identiteetit on hedelmällisintä ymmärtää prosesseina, jotka ovat jatkuvassa muutoksen tilassa (vrt. esim. Hall 1992), ja maahanmuuttotilanteessa yksittäisen ihmisen identiteetti joutuu varmasti erityisen voimakkaan muutoksen tilaan. Nämä tarinat voikin ymmärtää eräänlaisina pysäytettyinä kuvina, hetkinä maahanmuuttajan identiteetin muutosprosessissa. Yhdessä luettuna nämä tarinat kertovat siitä, ettei ole olemassa yhtä, yksiselitteistä, kaikille samanlaista mallia, jonka mukaisesti akkulturaatio tai uuteen asuinmaahan kotiutuminen tapahtuu – jos maahanmuuttaja ylipäätään kotiutuu Suomeen. Erilaiset niin kotimaasta lähtemiseen kuin Suomessa elämiseen liittyvät tekijät

vaikuttavat siihen, millainen tämä prosessi kunkin yksittäisen maahanmuuttajan kohdalla on.

Maahanmuuttajien omaelämäkerroissa henkilökohtainen ja poliittinen ulottuvuus kietoutuvat usein toisiinsa. Yhtäältä tarinoissa on elämäkerroille yleensäkin tyypillistä itsereflektiota, itsen ja oman elämän pohtimista ja ymmärrettäväksi tekemistä. Vaikeista ja traumatisoivista kokemuksista kirjoittamisella on epäilemättä myös terapeuttisia funktioita. Toisaalta tarinoilla on myös selvästi yhteiskunnallisia ja poliittisia ulottuvuuksia, jotka viittaavat sekä kirjoittajien lähtömaiden että Suomen tilanteeseen. Monissa tarinoissa lähtömaiden poliittisen tilanteen kommentointi ja lähihistorian tapahtumien selostaminen tuntuvat olevan ehdottoman tärkeitä, jotta henkilökohtainen elämä ja valinnat tulisivat ymmärrettäviksi. Kertojan osaksi tulleen epäoikeudenmukaisen kohtelun kertominen ulkopuoliselle lukijalle voi joissakin tapauksissa toimia myös tämän rekrytointina poliittisen muutosprosessin kannattajaksi, tai ainakin sen motiivien ymmärtäjäksi. Suomessa koetun epäoikeudenmukaisen kohtelun raportoinnin voisi ajatella tähtäävän vielä suurempaan muutokseen. Lähes kaikissa tarinoissa kommentoidaan tavalla tai toisella maahanmuuttajien asemaa Suomessa, ja yhtenä läpäisevänä motiivina näyttäisi olevan kirjoittautuminen toimivaksi ja moraaliseksi yksilöksi yhdenmukaistavasta ”ulkomaalais-”kategorias- ta. Erilaiset visiot Suomesta yhteisenä projektina (”alkuperäisille”) suomalaisille ja maahanmuuttajille rakentavat

kirjoittajille paikka suomalaisessa arjessa sekä Suomessa poliittisena yhteisönä.

Roos on esittänyt, että suomalainen elämä ja tavallisten suomalaisten elämäkerrat ovat osa ”suomalaisuuden Suurta Tarinaa”. Hän korostaa elämäkertojen ja niiden ymmärrettävyyden kulttuurisidonnaisuutta (1988, s. 217–218). Elämäkerrat ovat kanavia suomalaisen yhteiskunnan sisimpään”, ja pääsy sinne on ”auki vain niille, joilla on jotain sen kanssa yhteistä, jotka jakavat riittävässä määrin saman kulttuuri-

taustan” (emt. 225–6). Laaja suomalainen elämäkertatutkimus on asettunut pitkälti Roosin hahmottelemaan suomalaisuuden ”Suuren Kertomuksen” kehikkoon. Maahanmuuttajien elämäntarinat eivät ole osa sitä suomalaisuuden ”Suurta Kertomusta”, josta Roos puhuu. Sen sijaan maahanmuuttajien kirjoittamien kertomusten analysoiminen avaa näköaloja siihen, kuinka suomalaisuuden ”Suuri Kertomus” on muuttamassa, ja kuinka suomalaisen yhteiskunnan ”sisimmän” väitetty yhdenmukaisuus on murtumassa.

- 1 Artikkelin perustuu kirjoittajan tekeillä olevaan sosiologian ja sosiaaliantropologian alan väitöskirjaan.
- 2 Kilpailua rahoitti Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan ”Suvaitsevaan Suomeen” -projekti. Käännöksiin rahoitusta myönsi myös Opetusministeriö.
- 3 Inkeriläisten paluumuuttajien identiteetin, sukupolven ja elämäkokemusten yhteenkietoutumisesta tarkemmin Juote & Takalo 1994.

Kirjallisuus

Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism.* Verso. London 1991.

Cohen, Robin: *Global Diasporas. An Introduction.* University College London Press. London 1997.

Eastmond, Marita: *Luchar y Suf-rir- Stories of Life and Exile: Reflections on the Ethnographic Process.* *Ethnos* vol. 61: 3-4/1996, pp. 231-250.

Hall, Stuart: *The Question of Cultural Identity.* Teoksessa Hall, S., Held, D. & McGrew, T. (eds.): *Modernity and Its Futures.* Polity Press. Cambridge 1992.

Huttunen, Laura (toim.): *Sama taivas, eri maa. Maahanmuuttajan tarina.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1999.

Hyvärinen, Matti: *Lukemisen neljä käännettä.* Teoksessa

Hyvärinen, M. & al (toim.): *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa.* Vastapaino. Tampere 1998.

Juote, Mari & Takalo, Pirjo: *Suomalaisia Inkerissä ja inkerinsuomalaisia Suomessa. – Etninen identiteetti muuttavana konstruktiona.* Kulttuuriantropologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto (julkaisematon). Helsinki 1994.

Laari, Outi: *Suomi ja inkerinsuomalaiset – etnisyys velvoittaa? Tiede ja edistys 4/1997.*

Laari, Outi: *Immigrants in Finland: Finnish-to-be of Foreigners forever: Conceptions of Nation-State in Debate on Immigration Policy.* Teoksessa Söderling, Ismo (ed.): *A Changing Pattern of Migration in Finland and Its Surroundings.* Väestöntutkimuslaitoksen julkaisuja D32/1998. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki 1998.

Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista.* Tietolipas 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1993.

Roos, J. P.: *Suomalainen elämä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1987.

Roos, J. P.: *Elämäntavasta elämäkertaan.* Elämäntapaa etsimässä 2. Helsinki: Tutkijaliitto 1988.

Roos, J. P. & Peltonen, Eeva (toim.): *Miehen elämää.* Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista. Tietolipas 136. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1994.

Vilko, Anni: *Omaelämäkerta kohtauspaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1997.

Wahlbeck, Östen: *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities.* Macmillan Press Ltd. London 1999.